

Banking for the Poor: Poverty Alleviation and Local Development in Iran

Mehdi Ghorbani^{1,*}

Article Info

Article type:

Popularization of Science

Article history:

Receive Date:

29 June 2025

Revise Date:

29 July 2025

Accept Date:

30 July 2025

Available online:

21 December 2025

Keywords:

Pro-Poor Banking,
Social Business,
Microfinance,
Community-Based
Development,
Social
Entrepreneurship

This study explores the potential of pro-poor banking as a form of social business for advancing local development and poverty alleviation in Iran. Given the structural challenges of chronic poverty in the country, particularly in rural and underprivileged areas, and the inefficiency of certain redistributive policies, pro-poor banking offers opportunities for enhancing the active participation of low-income groups in the economy. Drawing on global experiences from countries such as Bangladesh, India, China, and various African nations, this article emphasizes the significance of mechanisms such as microfinance, Islamic banking, cooperative banks, and digital finance. Through an examination of Iran's Micro-Credits Funds model, this research demonstrates how such community-based approaches have contributed to enhancing the economic, social, cultural, and environmental resilience of local communities while reducing persistent poverty. The successful implementation of this model in regions like Ghaleh-Ganj highlights its adaptability and scalability to other parts of the country. Finally, the article argues that with intelligent policymaking and institutional support, pro-poor banking as a social business can be effectively integrated into Iran's comprehensive and multi-dimensional strategies for justice-oriented local development and poverty alleviation.

Cite this article: Ghorbani, Mehdi. (2025). Banking for the Poor: Poverty Alleviation and Local Development in Iran, *Science Cultivation*, 15 (2).131-141.

© Author(s) retain the copyright and full publishing rights.

Publisher: Foundation for the Advancement of Science and Technology in Iran (FAST-IRAN) and Iran Society of Biophysical Chemistry (ISOBC)

* Corresponding Author. Professor. Tel/ Fax: +982632233013, E-mail: mehghorbani@ut.ac.ir

¹ Campus of Agriculture and Natural Resources / faculty of natural resources, University of Tehran, Karaj, Iran

بانکداری فقرا: رهایی از فقر و توسعه محلی در ایران

مهدی قربانی*^۱

چکیده

مطالعه حاضر به بررسی ظرفیت‌های «بانکداری فقرا» به‌عنوان کسب‌وکاری اجتماعی برای فقرزدایی و توسعه محلی در ایران می‌پردازد. با توجه به چالش‌های ساختاری فقر مزمن در ایران، به‌ویژه در مناطق روستایی و کم‌برخوردار، و نیز ناکارآمدی برخی سیاست‌های توزیعی، بهره‌گیری از بانکداری فقرا می‌تواند زمینه‌ساز مشارکت فعال گروه‌های کم‌درآمد در توسعه اقتصادی باشد. این مقاله، ضمن تحلیل تجارب جهانی در کشورهای نظیر بنگلادش، هند، چین و کشورهای آفریقایی، بر اهمیت سازوکارهایی چون اعتبارات خرد، بانکداری اسلامی، بانک‌های تعاونی و امور مالی دیجیتال تأکید دارد. سپس با بررسی مدل بانکداری خرد و تجربه پیاده‌سازی آن در شهرستان قلعه‌گنج، نشان داده می‌شود که این الگوی اجتماع‌محور چگونه توانسته است در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیط‌زیستی به ارتقای تاب‌آوری جوامع محلی و کاهش فقر پایدار کمک کند. تجربه موفق این مدل در حوزه کارآفرینی اجتماعی، نشان‌دهنده قابلیت انطباق و مقیاس‌پذیری آن در سایر مناطق کشور است. در نهایت، مقاله پیشنهاد می‌دهد که با سیاست‌گذاری هوشمندانه و حمایت نهادی، کسب‌وکار اجتماعی بانکداری فقرا می‌تواند به‌عنوان بخشی از راهبردهای جامع و چندبُعدی توسعه عدالت‌محور محلی و فقرزدایی در ایران مورد بهره‌برداری قرار گیرد.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:

مقاله ترویجی

تاریخچه مقاله:

تاریخ دریافت

۰۸ تیر ۱۴۰۴

تاریخ بازنگری

۰۷ مرداد ۱۴۰۴

تاریخ پذیرش

۰۸ مرداد ۱۴۰۴

تاریخ انتشار

۳۰ آذر ۱۴۰۴

کلیدواژه‌ها:

بانکداری فقرا، کسب‌وکار اجتماعی،

اعتبارات خرد، توسعه اجتماع-محور،

کارآفرینی اجتماعی

استناد: قربانی، مهدی (۱۴۰۴). بانکداری فقرا: رهایی از فقر و توسعه محلی در ایران. *نشاء علم*، ۱۵ (۲)، ۱۳۱-۱۴۱.

ناشر: بنیاد پیشبرد علم و فناوری در ایران و انجمن بیوشیمی فیزیک ایران

© نویسندگان حق نشر و کلیه حقوق انتشار را برای خود حفظ می‌کنند.

* عهده دار مکاتبات: استاد. تلفن/ دورنگار: ۱۳ ۳۲۲۳۳۰۹۸۲۶(+)، آدرس الکترونیکی: mehghorbani@ut.ac.ir

^۱ دانشکده منابع طبیعی، دانشکده‌گان کشاورزی و منابع طبیعی دانشگاه تهران، کرج، ایران

مقدمه

بومی‌سازی شده این نوع از کارآفرینی اجتماعی می‌تواند دسترسی گروه‌های کم‌درآمد به اعتبارات و خدمات مالی را افزایش داده، آنها را به بازیگران فعال در توسعه محلی تبدیل کند. با توجه به زمینه‌های اقتصادی، فرهنگی و نهادی خاص ایران، بررسی قابلیت انطباق و بومی‌سازی این کسب‌وکار اجتماعی ضرورتی مضاعف می‌یابد. پرسش اصلی این پژوهش آن است که چگونه بانکداری فقرا می‌تواند به‌عنوان راهکاری برای توسعه عدالت‌محور محلی و فقرزدایی در ایران عمل کند؟ این مقاله تلاش می‌کند تا با تحلیل مبانی نظری و تجارب مربوط به بانکداری فقرا در سطح جهانی و ملی، فرصت‌های پیشرو برای کاربست مؤثر این نوع از کارآفرینی اجتماعی در توسعه عدالت-محور اقشار محروم و کم‌برخوردار در سطح محلی ارائه دهد.

بانکداری فقرا

بانکداری فقرا و اعتبارات خرد، مفهومی مبتنی بر اندیشه‌ها و اقدامات پیشگامانه دکتر محمد یونس، اقتصاددان و کارآفرین بنگلادشی است. او در سال ۱۹۸۳ با تأسیس «بانک گرامین» موفق شد خدمات مالی خرد را تا دورترین و محرومترین روستاهای بنگلادش گسترش دهد و به قشرهایی که از دسترسی به نظام بانکی سنتی، سرمایه و فرصت‌های مالی محروم بودند، امکان داد تا از طریق وام‌های کوچک و ایجاد کسب‌وکارهای خرد، زندگی خود را متحول کنند. این رویکرد نه تنها انقلابی در نظام مالی کشورهای درحال توسعه پدید آورد، بلکه سبب شد یونس و بانک گرامین در سال ۲۰۰۶ به دریافت جایزه نوبل صلح نائل آیند. تفکر بنیادین دکتر یونس، نقد جدی مدل سرمایه‌داری متعارف است که هدف محوری آن را کسب حداکثر سود برای سرمایه‌گذار می‌داند. به باور او، این رویکرد باعث افزایش فقر، نابرابری و حذف اقشار ضعیف از چرخه تولید و رشد اقتصادی می‌شود. یونس معتقد است بانکداری باید به «خدمت اجتماعی» بدل شود، به‌گونه‌ای که همه انسان‌ها صرف‌نظر از دارایی یا موقعیت اجتماعی بتوانند از مزایای مالی بهره‌مند شوند و اثربخشی خود را در جامعه افزایش دهند. او ایده «کسب‌وکار اجتماعی» را مطرح کرد؛ کسب‌وکاری که هدف اصلی آن حل مسائل اجتماعی - مانند فقر و بیکاری - است و سودآوری صرف، در اولویت نیست. یونس بر این باور است که بنیة پایداری اجتماعی، به‌واسطه مشارکت فعال ذی‌نفعان محلی و

باوجود کاهش نسبی فقر مطلق در سطح جهانی، فقر همچنان یکی از چالش‌های ساختاری در بسیاری از کشورهای درحال توسعه، از جمله ایران است. بیش از ۲/۵ میلیارد نفر با کمتر از ۲ دلار در روز زندگی می‌کنند و حدود ۸۳۶ میلیون نفر در فقر مطلق به سر می‌برند [۱،۲]. درحالی‌که آفریقای جنوب صحرا و جنوب آسیا همچنان سهم بالایی از جمعیت فقیر دارند [۱،۳]، بخش زیادی از فقرا در کشورهای با درآمد متوسط مانند هند و چین ساکن‌اند که نقش سیاست‌های داخلی را در کاهش فقر برجسته می‌سازد [۴،۵]. در ایران نیز، علی‌رغم اجرای برنامه‌های توسعه، فقر در مناطق روستایی و مرزی همچنان گسترده است و باید به ابعاد فرهنگی، امنیتی و زیست‌محیطی آن نیز توجه شود [۶،۷،۸].

با توجه به اینکه فقر تنها مسئله‌ای اقتصادی نیست و ابعاد اجتماعی، فرهنگی و سیاسی نیز در آن نقش دارند، سیاست‌گذاران در سطح جهانی و ملی به سمت رویکردهای جامع‌تر و بومی‌محور حرکت کرده‌اند. در سطح بین‌المللی، استفاده از شاخص‌های فقر چندبعدی برای سنجش دقیق‌تر محرومیت [۹،۱۰]، توسعه خدمات مالی خرد به‌عنوان ابزاری برای توانمندسازی اقتصادی و کاهش نابرابری جنسیتی [۱۱] و اجرای برنامه‌های مشارکتی مانند اسناد راهبردی کاهش فقر [۱۲]، نمونه‌هایی از رویکردهای ساختاری و مردمی هستند. همچنین، سیاست‌های حمایت اجتماعی و توسعه زیرساخت‌های روستایی در آسیا نتایج مثبتی در کاهش فقر روستایی داشته‌اند [۱۳]. در ایران، شاخص فقر چندبعدی به‌کار رفته است [۹]، اما تحریم‌ها، ناکارآمدی سیاست‌ها و بحران‌های محیط‌زیستی به استمرار فقر نسبی انجامیده‌اند [۱۴،۱۵]. همچنین، نقش سازمان‌های مردم‌نهاد، توانمندسازی زنان روستایی [۱۶] و استفاده از انرژی‌های تجدیدپذیر [۱۷] از راهکارهای تطبیقی مؤثر برای تقویت تاب‌آوری اجتماعی و اقتصادی محسوب می‌شوند.

در این میان، بانکداری فقرا^۱ به‌عنوان یکی از راهکارهای کارآمد، اما نسبتاً مغفول‌مانده در نظام‌های مالی رسمی، می‌تواند به‌عنوان پیوندی مؤثر میان اقتصاد خرد و سیاست‌های فقرزدایی ایفای نقش کند. بانکداری فقرا نوعی کارآفرینی اجتماعی است که در اکوسیستم کسب‌وکارهای اجتماعی ظهور یافته است [۱۸]. تجربه کشورهای مانند بنگلادش و هند نشان داده است که مدل‌های

^۱ Pro-Poor Banking or Banking for the Poor

شکل ۱: سازوکارهای بانکداری فقرا

حمایت‌های منطقه‌ای، دسترسی و میزان اعتبارات رسمی را افزایش داده و وابستگی به منابع غیررسمی را کاهش داده‌اند. این تأثیرات در طول زمان و به‌ویژه در مناطق کمتر توسعه‌یافته غرب کشور قوی‌تر بوده است. این سیاست‌ها بدون وقوع پدیده «تسخیر نخبگان»^۲ اجرا شده‌اند، هرچند برای خانوارهای بسیار فقیر، بهبود بیشتر لازم است [۲۳].

بانک‌های تعاونی در هند: این بانک‌ها با فراهم کردن دسترسی به خدمات مالی پایه مانند پس‌انداز، وام، بیمه و اعتبار، سازوکاری مؤثر برای شمول مالی ایجاد کرده‌اند که به طور مستقیم به کاهش فقر کمک می‌کند؛ این بانک‌ها با هدف‌گیری اقشار کم‌درآمد و ارائه حمایت‌های مالی قابل‌دسترس، شرایط اقتصادی خانوارهای فقیر را بهبود بخشیده و آن‌ها را از چرخه فقر خارج می‌کنند [۲۴].

اعتبارات خرد

بانک گرامین: قحطی گسترده بنگلادش در سال ۱۹۷۴ نقطه آغاز تحولی مهم در نگاه به فقر و توسعه بود؛ محمد یونس، اقتصاددان بنگلادشی، رویکردی نوین با عنوان «کارآفرینی اجتماعی» را جهت پیوند میان اقتصاد، کسب‌وکار و مسئولیت اجتماعی وارد ادبیات توسعه کرد. در امتداد همین نگاه، در سال ۱۹۸۳ بانک گرامین بنیان‌گذاری شد؛ نهادی که باهدف ارائه وام‌های خرد، بدون نیاز به وثیقه، به فقرا به‌ویژه زنان، طراحی شد [۱۸، ۲۵].

تأمین مالی پایین به بالا تقویت می‌شود و تنها با فاصله گرفتن از تمرکز مطلق بر سودآوری، می‌توان به عدالت، توسعه انسانی و توانمندسازی پایدار محرومان دست‌یافت. رویکرد ضد سرمایه‌داری او، الگویی الهام‌بخش برای توسعه بانکداری فقرا و کسب‌وکارهای اجتماعی در کشورهای مختلف از جمله ایران فراهم ساخته است. در این مدل، اعتماد، شفافیت، مسئولیت اجتماعی و مشارکت اقشار محروم در کنار یکدیگر قرار می‌گیرند تا بانکداری به ابزاری برای فقرزدایی و توسعه عدالت‌محور تبدیل شود.

بانکداری فقرا که در مجامع بین‌المللی با عنوان «دسترس‌پذیری مالی»^۱ نیز معرفی می‌شود، راهبردی کلیدی در جهت کاهش فقر و دستیابی به رشد اقتصادی فراگیر به‌شمار می‌رود که هدف آن، ارائه خدمات مالی مقرون‌به‌صرفه و در دسترس به اقشار کم‌درآمد و محروم است [۱۹]. بانکداری فقرا در چارچوب کسب‌وکار اجتماعی موجب کسب سود برای صاحبان آن، یعنی فقرا می‌گردد [۱۸]. دسترسی به این خدمات، زمینه‌ساز مشارکت اقتصادی گروه‌های آسیب‌پذیر در فرایند توسعه بوده و موجب توان‌افزایی فردی و اجتماعی آنان می‌شود [۲۱، ۲۰]. دسترسی‌پذیری مالی همچنین نقش مهمی در کاهش نابرابری جنسیتی ایفا کرده و با فراهم‌سازی دسترسی زنان به ابزارهای مالی، استقلال اقتصادی و اجتماعی آنان را تقویت می‌نماید [۲۲]. سازوکارهای بانکداری فقرا متنوع‌اند و شامل افزایش دسترسی به اعتبارات رسمی، ارائه اعتبارات خرد از طریق نهادهای مالی خرد (MFIs)^۲، ترویج بانکداری اسلامی مبتنی بر اصول مشارکت و بدون بهره، و توسعه امور مالی دیجیتال فراگیر هستند (شکل ۱). این سازوکارها، بستر لازم برای ادغام اقتصادی اقشار محروم در نظام مالی رسمی را فراهم می‌کنند و به تحقق اهداف توسعه‌ای کمک می‌نمایند [۱۸]. در ادامه به طور مختصر هر کدام از این سازوکارها شرح داده می‌شود.

افزایش دسترسی به اعتبارات رسمی

سیاست‌های هدفمند کاهش فقر در چین: سیاست‌های هدفمند کاهش فقر در چین با شناسایی دقیق خانوارهای فقیر و ارائه

^۱ Financial Inclusion

^۲ Microfinance Institutions (MFIs)

^۳ اصطلاح تسخیر نخبگان (Elite Capture) به پدیده‌ای اشاره دارد که در آن منابع، مزایا یا سیاست‌های عمومی‌ای که قرار است به نفع گروه‌های کم‌درآمد یا آسیب‌پذیر جامعه اجرا شوند، توسط افراد یا گروه‌های بانفوذ و ثروتمند «تسخیر» یا منحرف می‌شوند تا منافع خودشان را تأمین کنند.

فرصت شغلی منجر شده است [۳۱]. همچنین، صندوق‌های اعتبارات خرد زنان روستایی که از اوایل دهه ۱۳۸۰ توسط وزارت جهاد کشاورزی راه‌اندازی شده‌اند، با بیش از ۴۲۰۰ صندوق فعال و ۹۰ هزار عضو، نقش مهمی در ارتقای دسترسی مالی، افزایش توان چانه‌زنی و تقویت کارآفرینی زنان داشته‌اند [۳۲]. افزون بر این، کمیته امداد امام خمینی (ره) نیز با اجرای طرح‌های اشتغال‌زایی برای زنان سرپرست خانوار، از جمله اعطای وام‌های قرض‌الحسنه، آموزش حرفه‌ای و کمک به بازاریابی، توانسته‌اند بیش از ۱۵۰ هزار زن را تحت پوشش حمایت‌های مالی و آموزشی قرار دهند [۳۳].

در همین چارچوب، الگوی بانکداری خرد با حمایت مالی صندوق قرض‌الحسنه خرد علوی نیز با هدف کاهش فقر پایدار در مناطق محروم و کم‌برخوردار، طراحی و پیاده‌سازی شده است [۳۴]. یکی از ویژگی‌های متمایز این صندوق، همکاری مؤثرتر با نهادهای دانشگاهی، به‌ویژه دانشگاه تهران است که موجب مستندسازی دقیق‌تر فرآیندهای اجرایی و ارزیابی علمی‌تر دستاوردهای آن شده است. در ادامه، تجارب اجرایی این نوع از بانکداری در منطقه قلعه‌گنج مطرح شده است.

بانکداری خرد و تجربه قلعه‌گنج

فرآیند اجرایی بانکداری خرد در راستای آبادانی و پیشرفت روستا، بر پایه مشارکت فعال جوامع محلی و تقویت ظرفیت‌های درون‌زا طراحی شده است (شکل ۲). این فرآیند با ظرفیت‌سازی در جوامع محلی آغاز می‌شود. در مرحله بعد، بسیج مردم محلی از طریق نشست‌های روستایی، گفت‌وگوهای چهره‌به‌چهره و اعتمادسازی عمومی انجام می‌شود. سپس، ارزیابی مشارکتی روستا با مشارکت مستقیم اهالی برای شناسایی نیازها، منابع، مشکلات و ظرفیت‌های محلی صورت می‌گیرد [۳۵].

در ادامه، صندوق آبادانی روستا با مشارکت جامعه محلی راه‌اندازی می‌شود تا تسهیلات خرد را در اختیار اعضا قرار دهد. پس از تثبیت صندوق‌ها، گام بعدی راه‌اندازی تعاونی‌های فراگیر در سطح دهستان‌ها برای ایجاد هم‌افزایی منطقه‌ای و بازاریابی مشترک است. در تمام مراحل، نیازسنجی‌های آموزشی و ظرفیت‌گستری مستمر با هدف توانمندسازی اقتصادی و نهادی روستاها انجام می‌شود.

گروه‌های خودیاری^۱ در هند: در هند، اعتبارات خرد مبتنی بر گروه‌های خودیاری دسترسی وسیع‌تری به خدمات مالی فراهم کرده و تأثیر مثبتی در کاهش فقر داشته است [۲۶].

بانکداری اسلامی

بانکداری اسلامی به‌عنوان جایگزین پایدار در آفریقا: بانکداری اسلامی با اصول بدون بهره و مشارکت در ریسک، جایگزینی پایدار برای نظام‌های مالی سنتی ارائه می‌دهد. این سیستم در کاهش فقر در کشورهای جنوب صحرائی آفریقا مؤثر بوده و بدون ایجاد وابستگی اقتصادی عمل می‌کند [۲۷].

امور مالی دیجیتال فراگیر

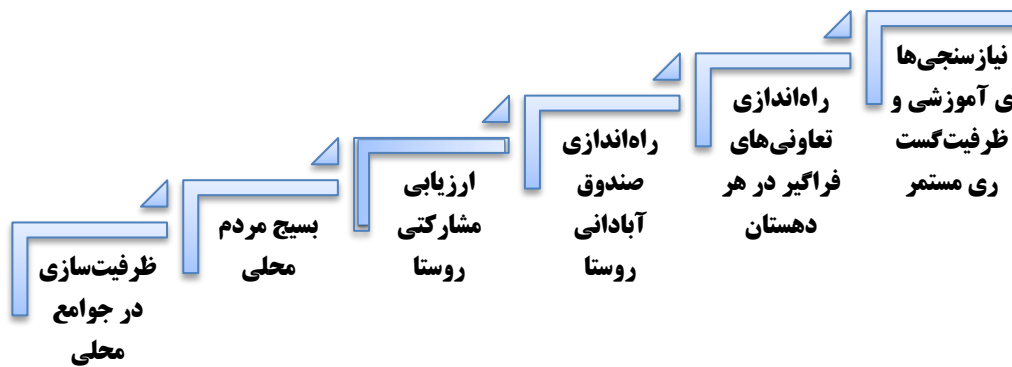
امور مالی دیجیتال فراگیر^۲ (DIF) در چین: این نوع امور مالی با ترویج اشتغال، کارآفرینی و دسترسی آسان‌تر به خدمات مالی، انگیزه درونی خانوارهای روستایی را برای فرار از فقر تقویت می‌کند [۲۸].

بانکداری خرد و فقرزدایی در ایران

بررسی وضعیت فقر در ایران نشان می‌دهد که فقر مزمن به طور متوسط بیش از ۸۰ درصد از فقر کل را تشکیل می‌دهد و پس از دوره‌ای کاهش تا اوایل دهه ۱۳۹۰، از سال ۱۳۹۷ به دنبال تحریم‌ها به شدت افزایش یافته است [۲۹]. این وضعیت به‌ویژه زنان و ساکنان استان‌های محروم و کم‌برخوردار را، به دلیل سطح پایین‌تر آموزش، دسترسی محدود به خدمات عمومی و نابرابری ساختاری، به‌مراتب آسیب‌پذیرتر کرده است [۳۰]. در واکنش به این چالش‌ها، سیاست‌گذاران تلاش‌هایی را در جهت توانمندسازی اقتصادی گروه‌های آسیب‌پذیر به‌ویژه در مناطق محروم و کم‌برخوردار آغاز کرده‌اند که بانکداری خرد و حمایت از کسب‌وکارهای کوچک از جمله راهبردهای کلیدی محسوب می‌شود. در این راستا، طرح «توسعه کسب‌وکار و اشتغال پایدار (تکاپو)» توسط وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی با هدف توسعه کسب‌وکارهای خرد و متوسط، توسعه خوشه‌های اقتصادی، توانمندسازی سرمایه انسانی و تسهیل دسترسی به منابع مالی و بازار در استان‌هایی مانند کرمانشاه، خراسان جنوبی و سیستان و بلوچستان اجرا شده است که به ایجاد صدها

¹ Self-Help Groups

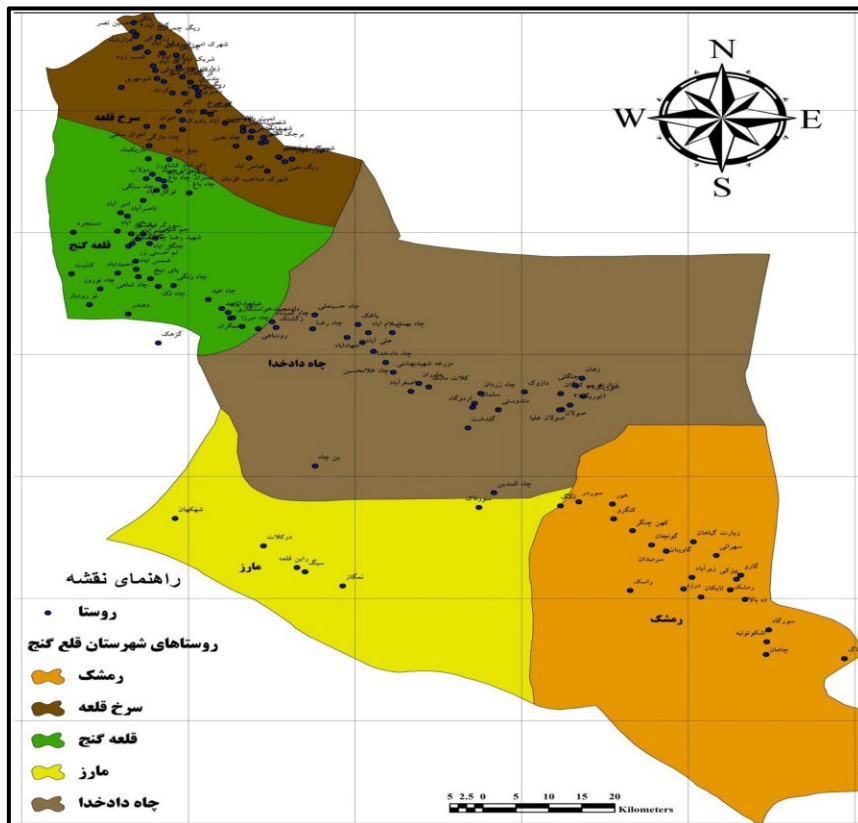
² Digital Inclusive Finance (DIF)

شکل ۲: فرآیند اجرایی استقرار بانکداری خرد در راستای آبادانی و پیشرفت روستا

صندوق‌های خرد جوامع محلی اتفاق افتاده است. همچنین، در بُعد اجتماعی، تعداد اعضاء و گروه‌های مشارکت‌کننده دارای نرخ صعودی است؛ به بیانی دیگر، بانکداری خرد کارکردی اقتصادی-اجتماعی در جوامع محلی شهرستان قلعه‌گنج پیدا کرده است و زمینه توسعه محلی عدالت-محور را فراهم ساخته است [۳۵].

بانکداری خرد در ۱۵۵ روستا و طی پنج فاز در شهرستان قلعه‌گنج پیاده‌سازی شد. موقعیت جغرافیایی روستاهای تحت پوشش بانکداری خرد در شکل (۳) ارائه شده است و دستاوردهای اقتصادی-اجتماعی آن در جدول (۱) ارائه شد. طبق جدول مذکور، با اجرای بانکداری خرد پویایی اجتماعی و اقتصادی رخ داده است. در بُعد مالی، رشد نسبی در میزان تسهیلات و پس‌انداز

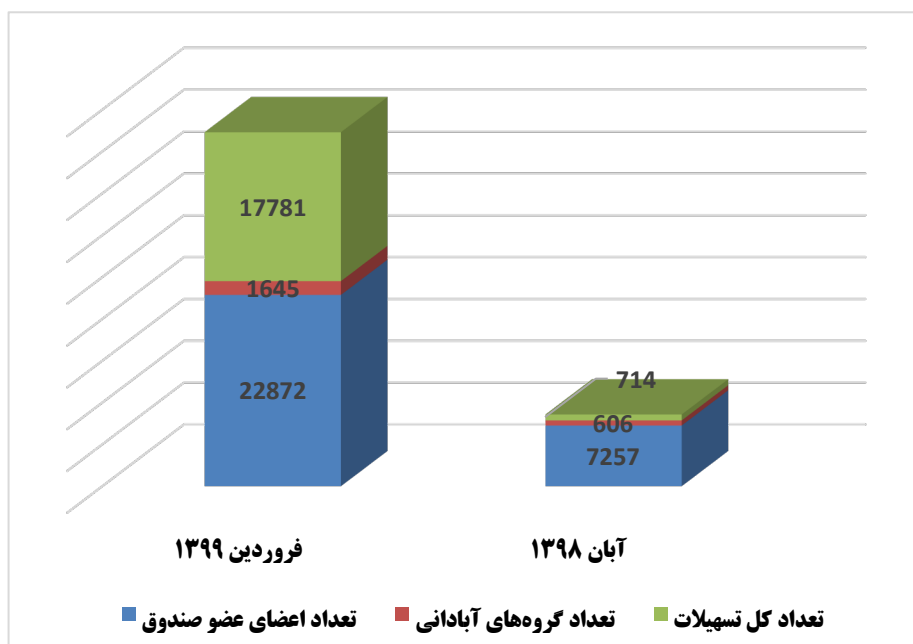
شکل ۳: موقعیت جغرافیایی روستاهای تحت پوشش بانکداری خرد در شهرستان قلعه‌گنج

جدول ۱: دستاوردهای بانکداری خرد طی پنج فاز در شهرستان قلع گنج

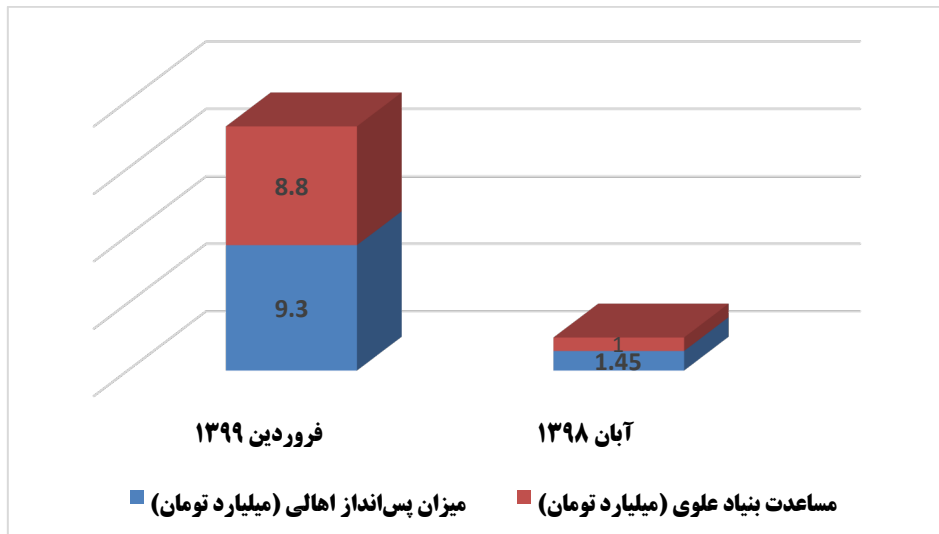
فاز اجرایی	تعداد	پویایی مالی			پویایی اجتماعی		
		ابتدای راه اندازی صندوق (میلیون تومان)	اسفندماه ۱۳۹۸ (میلیون تومان)	نسبت رشد شاخص مالی	نسبت رشد شاخص اجتماعی	ابتدای راه انداز صندوق	اسفندماه ۱۳۹۸
اول	۲۰	۴۴/۶	۱۲۷/۸	۲/۸۶	تعداد اعضا	۲۸۵۷	۶۴۶۲
		۲۰/۲۲	۶۷/۱۸۵	۳/۳۲	تعداد گروه	۲۱۰	۴۴۸
دوم	۴۰	۵۲/۲	۱۱۴/۶	۲/۱۹	تعداد اعضا	۳۳۵۲	۷۲۴۸
		۳۶/۴۱	۶۰/۴۲	۱/۶۶	تعداد گروه	۲۶۷	۵۱۳
سوم	۲۰	۳۸	۵۷/۴	۱/۵۱	تعداد اعضا	۱۶۴۷	۲۷۲۵
		۲۱/۸۸	۳۱/۹۰	۱/۴۵	تعداد گروه	۱۳۱	۲۰۳
چهارم	۲۰	۳۰/۸	۹۴/۸	۳/۰۷	تعداد اعضا	۱۲۱۸	۲۰۰۶
		۱۵/۲۲	۲۶/۹۳	۱/۷۶	تعداد گروه	۹۳	۱۴۳
پنجم	۵۵	۱۱۲/۱	۱۴۴/۶	۱/۲۹	تعداد اعضا	۲۵۲۵	۴۴۳۱
		۳۱/۷۸	۴۳/۵۷	۱/۳۷	تعداد گروه	۲۰۴	۳۳۸

برای درک بهتر دستاوردها و پویایی ایجاد شده در ابعاد اجتماعی و اقتصادی، روند این شاخص‌ها در فاصله زمانی آبان ۱۳۹۸ تا فروردین ۱۳۹۹ نشان‌دهنده اثرات مثبت و ملموس این الگوی مقیاس‌پذیری این مدل در چارچوب توسعه پایدار روستایی است.

اجتماع‌محور در جوامع روستایی است (شکل‌های ۴ و ۵). این دستاوردها مؤید پویایی، استقبال محلی و ظرفیت بالای مقیاس‌پذیری این مدل در چارچوب توسعه پایدار روستایی است.

شکل ۴: نرخ مشارکت اقتصادی-اجتماعی تجربه بانکداری خرد در شهرستان قلع گنج

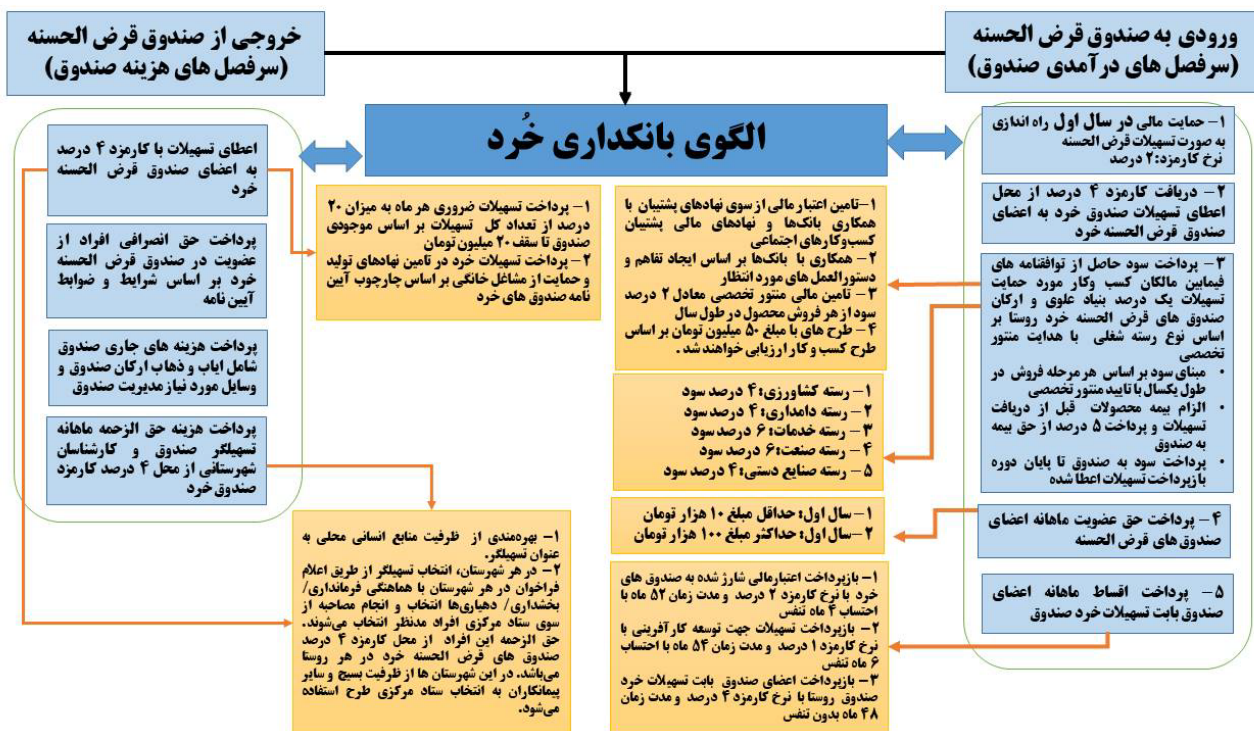
شکل ۵: نرخ رشد اقتصادی تجربه بانکداری خُرد در شهرستان قلعه گنج

فرهنگی، انسانی و محیط‌زیستی همراه بوده است. این صندوق با تقویت سرمایه اجتماعی، اعتمادسازی و انسجام گروهی، زمینه‌ساز مشارکت‌های پایدار شده و اجرای داوطلبانه اصول «۱۵ تصمیم» نیز به بهبود بهداشت، نظم، سخت‌کوشی، امنیت غذایی، عدالت اجتماعی و حفظ محیط‌زیست انجامیده است. این اصول ضمن ارتقای اخلاق فردی، فرهنگ همیاری، پس‌انداز و مسئولیت‌پذیری را در میان اعضا تقویت کرده‌اند. آموزش کودکان، ترویج ارزش‌های خانوادگی و طرح‌هایی مانند «هر گروه، یک نهال» نیز بیانگر اثرگذاری فرهنگی و زیست‌محیطی این الگوست (شکل ۶).

همچنین، رشد چشمگیر مالی (شکل ۵)، توان اثرگذاری فعالیت‌های بانکداری خُرد را در توسعه اقتصادی محلی نشان می‌دهد و ظرفیت آن برای الگوسازی در سایر مناطق محروم و کم‌برخوردار کشور را تثبیت می‌کند. این سبک از باعث تقویت روحیه کار و سخت‌کوشی شده است و اعضاء با دریافت تسهیلات به ایجاد و توسعه مشاغلی در زمینه کشاورزی، دامداری، صنایع دستی و سایر مشاغل تولیدی و خدمات از جمله کارگاه بلوک‌زنی، نانوانی و فروشگاه لوازم الکترونیکی پرداخته‌اند. تجربه بانکداری خُرد در شهرستان قلعه گنج نشان داد که این اقدامات صرفاً یک سازوکار مالی نیست، بلکه با دستاوردهایی در ابعاد اجتماعی،

شکل ۶: دامنه دستاوردهای بانکداری خُرد در شهرستان قلعه گنج

شکل ۷: مدل مفهومی بانکداری خرد برای مناطق محروم و کم‌برخوردار

کسب و کارهای اجتماعی ضروری اند [۳۵]. دستاوردهای مهم شامل ایجاد اشتغال، افزایش سرمایه اجتماعی، ارتقای تاب‌آوری اقتصادی خانوارها و ترویج فرهنگ مشارکت و پس‌انداز است که نشان می‌دهد این الگو می‌تواند به‌عنوان یک راهکار بومی در راستای فقرزدایی و توسعه مناطق روستایی و محروم کشور به کار رود. با توجه به سازوکار نهادی و اثرات چندلایه آن، این مدل قابلیت دارد در سطح سیاست‌گذاری ملی به‌عنوان بخشی از راهبردهای جامع فقرزدایی و کارآفرینی اجتماعی به کار گرفته شود. البته موفقیت آن مستلزم انطباق‌پذیری و انعطاف‌پذیری با شرایط بوم‌شناختی، اجتماعی و نهادی مناطق مختلف است؛ بنابراین، بومی‌سازی مستمر و مشارکت ذی‌نفعان از شروط اساسی پایداری این الگو خواهد بود. در این بخش تلاش شد تا با بهره‌مندی از مدل بومی کسب و کارهای کوچک GHORBANI [۳۷]، فرصت‌های پیش‌روی کاربردی الگوی بانکداری خرد به‌منظور سیاست‌گذاری فقرزدایی در ایران ارائه شده است.

با توجه به مباحث مطرح شده، الگوی توسعه بانکداری خرد به‌منظور ارتقای آبادانی و پیشرفت مناطق محروم و کمتر برخوردار که در شهرستان قلعه‌گنج نیز به مرحله آزمون رسیده است، در شکل (۷) ارائه گردیده است [۳۶].

فرصت‌های پیش‌رو برای کاربردی مؤثر بانکداری فقرا در سیاست‌گذاری‌های فقرزدایی

بررسی تجربه بانکداری خرد در شهرستان قلعه‌گنج نشان می‌دهد که این الگو با تأکید بر مشارکت اجتماع‌محور، آموزش و توانمندسازی، و تعامل مؤثر با نهادهای محلی و ملی، در سطوح اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیط‌زیستی موفق عمل کرده و می‌تواند به‌عنوان مدلی در راستای توسعه عدالت‌محور محلی مورد توجه قرار گیرد. این مدل دو بُعد کلیدی دارد: نوآوری در ترکیب بانکداری خرد با تقویت پیوندهای اجتماعی و اقتصادی جوامع محلی، و تقویت همکاری گسترده ذی‌نفعان که هر دو برای توسعه پایدار و

¹ GHORBANI: Government Guaranteed Products, Human Capital, Organization and Methods, Income Generating Procedures, Bank, Activities, Net Costs, and Internal Customers

مالی، ریسک فعالیت‌های تولیدی را کاهش داده و امکان بازپرداخت تسهیلات را در اقبال کم‌درآمد فراهم کرده است. و نهایتاً در مؤلفه مشتریان داخلی (I)، تمرکز بر نیازهای واقعی، تقاضامحور بودن خدمات، و نقش‌آفرینی مستقیم ساکنان محلی در همه مراحل طراحی و اجرا، موجب افزایش اعتماد، پذیرش و استمرار مشارکت در سطح اجتماع شده است. بر این اساس، می‌توان نتیجه گرفت که الگوی بانکداری خرد با برخورداری از ظرفیت‌های درونی در همه مؤلفه‌های GHORBANI، گزینه‌ای اثربخش و انطباق‌پذیر برای ورود به بدنه سیاست‌گذاری فقرزدایی کشور است؛ مشروط به آنکه فرآیند تنظیم، توسعه و پیاده‌سازی آن در هر منطقه با مشارکت ذی‌نفعان محلی و بازآرایی مستمر انجام گیرد.

نتیجه‌گیری

تجارب جهانی و ملی بررسی شده در این مقاله نشان می‌دهد که بانکداری فقرا، به‌عنوان یک کسب‌وکار اجتماعی می‌تواند برای مقابله با فقر ساختاری و مزمن در ایران عمل کند. در واقع، ظهور و پشتیبانی از اکوسیستم کسب‌وکار اجتماعی منجر بر تمرکز بر مشکلات اجتماعی، اقتصادی و محیط‌زیستی برای توسعه محلی و فقرزدایی می‌شود. ویژگی‌هایی نظیر دسترسی‌پذیری مالی، مشارکت اجتماع‌محور، توانمندسازی اقتصادی و تقویت سرمایه اجتماعی از جمله مؤلفه‌هایی هستند که این رویکرد را از مداخلات سنتی و صرفاً حمایتی متمایز می‌سازند. به‌ویژه، الگوی بانکداری خرد در ایران با رویکرد اجتماع‌محور و مشارکت فعال جوامع محلی، توانسته است آثار ملموسی در بهبود معیشت، افزایش تاب‌آوری، و ارتقای اعتماد و انسجام اجتماعی در مناطق محروم و کم‌برخوردار ایجاد کند. این الگو علاوه بر فراهم کردن سبک نوینی از کسب‌وکارهای اجتماعی، بستری برای آموزش، مسئولیت‌پذیری، پس‌انداز و حتی اقدامات فرهنگی و زیست‌محیطی فراهم کرده است که نشان از یک الگوی توسعه جامع دارد. ترکیب رویکردهای مالی اسلامی، اعتماد نهادی و سازوکارهای بومی‌سازی شده نیز سبب شده تا این الگو، هم از نظر اقتصادی اثربخش و هم از نظر اجتماعی و فرهنگی قابل‌پذیرش باشد. بنابراین، گسترش این الگو می‌تواند گامی عملی در جهت تحقق عدالت اجتماعی، کاهش فقر چندبعدی و پیشبرد توسعه پایدار محلی تلقی شود.

در بعد محصولات تحت ضمانت دولت (G)، تجربه موفق بانکداری خرد نشان می‌دهد که پیوند مؤثر با نهادهای حاکمیتی، امکان طراحی ابزارهای مالی تضمین‌شده و قابل‌اتکا را برای خانوارهای محروم فراهم کرده است؛ این مزیت می‌تواند به الگویی پایدار برای طراحی حمایت‌های مشروط و هدفمند در سیاست‌های فقرزدایی منجر شود. در حوزه سرمایه انسانی (H)، تمرکز صندوق‌ها بر آموزش‌های مهارتی، مالی و فرهنگی پیش از ارائه تسهیلات، ضمن ارتقای توانمندی فردی و اجتماعی، زمینه‌ساز توسعه پایدار سرمایه انسانی در نواحی کم‌برخوردار شده است. استمرار و تعمیق این آموزش‌ها از طریق همکاری با دانشگاه‌ها و مراکز رشد می‌تواند به شکل‌گیری نسل جدیدی از کارآفرینان محلی بینجامد.

از منظر سازمان‌ها و روش‌ها (O)، الگوی اجتماع‌محور و ساختار خودیار بانکداری خرد، الگویی مبتنی بر اعتماد، شفافیت و مشارکت را تقویت کرده که قابلیت بازتولید در سایر برنامه‌های توسعه روستایی را دارد. این الگوها می‌توانند به نهادهای مردمی و شوراهای محلی شکل دهند و مشارکت را به رکن اساسی سیاست‌های رفاهی بدل کنند.

در روش‌های ایجاد درآمد (R)، حمایت از مشاغل خرد خانگی، زنجیره‌های تولید محلی، و خدمات متکی بر منابع بومی، مسیرهای پایداری برای خروج از فقر ایجاد کرده است. با طراحی مدل‌های متنوع درآمدزایی و پیوند با بازارهای منطقه‌ای و ملی، این ظرفیت می‌تواند به‌صورت خوشه‌ای توسعه یابد.

در مؤلفه بانک وام‌دهنده (B)، تجربه صندوق‌های قرض‌الحسنه مردم‌پایه، الگویی جایگزین برای نظام بانکی رسمی در مناطق فاقد پوشش بانکی معرفی می‌کند. این تجربه می‌تواند مبنای طراحی نهادهای مالی اجتماع‌محور و کم‌هزینه در سیاست‌های توسعه مالی فراگیر باشد.

در حوزه فعالیت‌ها (A)، مدل بانکداری خرد با اجرای طیف متنوعی از برنامه‌های اجتماعی، فرهنگی و محیط‌زیستی (از جمله آموزش کودکان، ترویج پس‌انداز، حفاظت محیط‌زیست و توسعه کشاورزی خانوادگی)، نشان داده که کسب‌وکارهای خرد می‌توانند با رویکرد چندوظیفه‌ای، اثرگذاری آبخاری و نظام‌مند بر کیفیت زندگی روستایی داشته باشند.

در بخش هزینه‌های خالص (N)، استفاده از منابع مردمی، وام‌های بدون بهره و حمایت نهادهای عمومی، ضمن کاهش هزینه‌های تأمین

[15]. Anbari, M., & Piri, S. (2023). Poverty and Deprivation problems in post-Revolutionary Iran. *Middle East Critique*, 32(4), 463-471.

Allahdadi, F. (2011). Towards rural women's empowerment and poverty reduction in Iran. *Life Science Journal*, 8(2), 213-216.

[16]. Piri, S., & Salehpour, N. (2024). The helplessness of non-governmental organizations in breaking the cycle of poverty. *SN Social Sciences*, 4(10), 182.

[17]. Rouhandeh, M., Ahmadi, A., Mirhosseini, M., & Alirezai, R. (2024). Economic energy supply using renewable sources such as solar and wind in hard-to-reach areas of Iran with two different geographical locations. *Energy Strategy Reviews*, 55, 101494.

[۱۸]. قربانی، م. (۱۳۹۹). کسب و کار اجتماعی. (تالیف: محمد یونس). انتشارات دانشگاه تهران، چاپ دوم. تهران.

[18]. Swamy, V. (2010). Bank-based financial intermediation for financial inclusion and inclusive growth. *Banks & bank systems*, (5, Iss. 4), 63-73.

[20]. Chitimira, H., & Warikandwa, T. V. (2023). Financial inclusion as an enabler of United Nations sustainable development goals in the twenty-first century: An introduction. In *Financial inclusion and digital transformation regulatory practices in selected SADC countries: South Africa, Namibia, Botswana and Zimbabwe* (pp. 1-22). Cham: Springer International Publishing.

[۲۱]. قربانی، م. (۱۴۰۰). رهایی از فقر، راهکار بازاریابی اجتماعی. (تالیف فیلیپ کاتلر و نانس لی). انتشارات دانشگاه تهران، تهران.

[22]. Jain, R., Panghal, A., & Chaudhary, N. (2024). Financial Inclusion in Rural Areas and Poverty Reduction in India. In *E-Financial Strategies for Advancing Sustainable Development: Fostering Financial Inclusion and Alleviating Poverty* (pp. 73-88). Cham: Springer Nature Switzerland.

[23]. Zhichao, Y., Peiyao, G., & Linwan, Z. (2021). "The Source of Flowing Water": How Targeted Poverty Alleviation Helps China's Rural Poor Access Credit. *China Economist*, 16(4), 30-44.

[24]. Lal, T. (2018). Impact of financial inclusion on poverty alleviation through cooperative banks. *International Journal of Social Economics*, 45(5), 808-828.

[۲۵]. وطن‌دوست، ل. (۱۳۹۳). بانکدار فقرا. (تالیف: محمد یونس). انتشارات گرایش تازه. تهران

[26]. Maity, S. (2019). Financial inclusion and multidimensional poverty reduction through self-help-group-led microfinance: evidence from Bodoland, Assam, India. *Enterp Dev Microfinance* 30 (3): 152-173.

[27]. Oyamendan, A., Ogundele, A. T., Olutoye, E. A., Ibitoye, O. A., Afolabi, B., Asaolu, A. A., ... & Awodiran, M. A. (2024). Foreign Financial Inflows, Islamic Banking, and Poverty Alleviation in Sub-

این مقاله و یا بخشی از آن قبلا در جایی دیگر منتشر نشده است و این مقاله توسط ماشین و هوش مصنوعی نوشته نشده است.

فهرست منابع

[1]. Rice, S. E., Graff, C., & Pascual, C. (Eds.). (2010). *Confronting poverty: Weak states and US national security*. Rowman & Littlefield.

[2]. Xu, Y., Song, J., Ye, K., Zhao, M., & Wu, W. (2021). 0? Fenbei: Helping the Poor People. *Social Entrepreneurship: An Innovative Solution to Social Problems*, 149-170.

[3]. Khalid, U. (2015). Poverty in Pakistan and South Asia: Concept, Measurement, and Analysis. In *India and South Asia* (pp. 196-210). Routledge.

[4]. Taylor, J. G., & Xiaoyun, L. (2012). China's changing poverty: A middle income country case study. *Journal of International Development*, 24(6), 696-713.

[5]. Sumner, A. (2013). Poverty, politics and aid: is a reframing of global poverty approaching?. *Third World Quarterly*, 34(3), 357-377.

[6]. Khoshbakht, H., Gagliardi, F., & Asadi, A. (2021). Multi-dimensional and fuzzy poverty at the regional level in Iran. In *Analysis of Socio-Economic Conditions* (pp. 70-84). Routledge.

[7]. Mahmoudi, V. (2011). Poverty Changes during the Three Recent Development Plans in Iran (1995-2007). *African and Asian Studies*, 10(2-3), 157-179.

[8]. Torabi Kahlan, P., Navvabpour, H., & Bidarbakht Nia, A. (2022). Missing aspects of poverty: the case of multidimensional poverty in Iran. *Journal of Poverty*, 26(5), 424-437.

[9]. Barati, A. A., Zhooldideh, M., Moradi, M., Sohrabi Mollayousef, E., & Fürst, C. (2022). Multidimensional poverty and livelihood strategies in rural Iran. *Environment, Development and Sustainability*, 24(11), 12963-12993.

[10]. Liu, L. (2022). Poverty reduction in a transforming China: A critical review. *Journal of Chinese Political Science*, 27(4), 771-791.

[11]. Arora, M., & Sharma, R. L. (2024). Analyzing microfinance as a resilience strategy for poverty alleviation and promoting sustainable tourism: A communicative perspective. In *Dynamics of the tourism industry* (pp. 125-143). Apple Academic Press.

[12]. Cheru, F. (2006). Building and Supporting PRSPs in Africa: what has worked well so far? What needs changing?. *Third world quarterly*, 27(2), 355-376.

[13]. Sato, S. (2024). The Role of Microenterprises in Reducing Poverty in South Asia: A Comparative Analysis of Women-Led Businesses in Pakistan and Sri Lanka.

[14]. Faryabi, R., Bordbar, S., Amiri, M. M., & Yusefi, A. R. (2025). Future Study of Factors Affecting Economic Poverty in Iran 2043: A Threat to Health. *The Open Public Health Journal*, 18(1).

- [۳۴]. ورمزیاری، ح.، امیری میجان، م.، کلانتری، خ.، شایق، م. ا. و محمد آصف، ش. (۱۴۰۳). تحلیل موانع اثربخشی صندوق‌های تأمین مالی خرد در توسعه کسب‌وکارهای روستایی. تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، (۳)۵۵، ۴۱۵-۴۲۸.
- [۳۵]. قربانی، م. (۱۳۹۸). پروژه توان‌افزایی جوامع محلی طرح پیشرفت و آبادانی شهرستان قلع‌گنج. کارفرما: بنیاد علوی. (پاورپونت ارائه).
- [۳۶]. قربانی، م. (۱۴۰۳). جهانی با سه صفر (اقتصادی جدید از فقر صفر، بیکاری صفر و انتشار کربن صفر). (تالیف: محمد یونس). انتشارات دانشگاه تهران، چاپ سوم. تهران.
- [۳۷]. قربانی، م.، و لطیفی، م. (۱۴۰۲). ارائه مدل کسب‌وکار در بنگاه‌های خرد به‌منظور توانمندسازی جوامع محلی، پژوهش‌های روستایی، ۱۴ (۲)، ۳۱۰-۳۲۵.
- Saharan African Countries. In 2024 International Conference on Sustainable Islamic Business and Finance (SIBF) (pp. 314-318). IEEE.
- [28]. Liu, Q., Wang, M., Wang, Q., & Wei, D. (2025). Mitigating Rural Multidimensional Poverty Through Digital Inclusive Finance: Real Improvement and Psychological Empowerment. Agriculture, 15(9), 954.
- [۲۹]. اسلامی، م. حسینی، م. (۱۴۰۲). پویایی فقر در ایران. فصلنامه برنامه‌ریزی و بودجه ۲۹ (۳)، ۳-۴۰.
- [30]. Kiani, S., Bayanzadeh, M., Tavalaei, M., & Hogg, R. S. (2010). The Iranian population is graying: are we ready?. Archives of Iranian Medicine. 13 (4), 333-339.
- [۳۱]. گزارش عملکرد طرح تکاپو. (۱۳۹۶). وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
- [۳۲]. دفتر توسعه فعالیت‌های زنان روستایی (۱۴۰۰). وزارت جهاد کشاورزی.
- [۳۳]. گزارش سالانه کمیته امداد امام خمینی (ره)، ۱۴۰۲.